

קנאות משה, קנאות נדב ואביהוא וקנאות פינחס

לפרשת בלק (ע"פ שעוריו של הרב יונתן גרוסמן)

למרבה הצער, תיאור המחנה רחוק מדברי השבח של בלעם כרחוק שמיים מארץ.

2. מה קורה במחנה ישראל

אל מול טוב האוהלים וברכת הפריון, אנו קוראים כעת:

פרק כ"ה: (א) ויחל העם לזנות אל בנות מואב;

אל מול נוכחות שכינה בקרב מחנה ישראל, מתגלה לפתע:

(ג) ויצמד ישראל לבעל פעור;

אל מול ראיית בלעם - "שְׁתֵּם הָעֵינַי" - את ישראל "שוכן לשבטיו", אנו שומעים כעת על ראייה אחרת לחלוטין:

(ו) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל;

ואל מול 'האוהלים הטובים' שמהם בלעם כל כך התרשם, אנו שומעים כעת על "הקֶבֶה" שאליה הכניס נשיא שבט ישראל את המדיינית.

השוואת הר סיני וערבות מואב

אמנם, למעשה - והקושי הנפשי לומר דבר מעין זה ברור - ליבנו כבר מורגל בהתרחבויות ובהתכווצויות המתחלפות תכופות, די להיזכר במעמד הר סיני, שם קראו ישראל בקול אחד "נעשה ונשמע", ובחטא העגל שבא מיד בעקבותיו.

ואכן, עיון נוסף מגלה שקיים דמיון בין המבנה הכולל של שני הסיפורים הללו.

א. בשני הסיפורים מתוארת תחילה השראת השכינה בתוך מחנה ישראל.

במעמד הר סיני התגלות השכינה היא אחד מהמרכיבים היסודיים ביותר בעצם המעמד:

3. שמות כ"ד

(יז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל

וגם בפרשתנו, בסיפור הרקע לחטא בעל פעור - בברכות בלעם - נדמה שהיות השכינה בתוך מחנה ישראל היא הגורם המרכזי לחוסר יכולתו של בלעם לקלל:

4. במדבר כ"ג, כ"א - כ"ג

ה' א-לוהיו עמו ותרועת מלך בו: א-ל מוציאם ממצרים, פְּתוּעַפְתֵּי רָאֵם לוֹ: כִּי לֹא נָחַשׁ בִּיעֶקֶב וְלֹא קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל, פְּעֹת יְאֹמֶר לִיעֶקֶב וּלְיִשְׂרָאֵל מִה פְּעַל א-ל.

פרשת השבוע, פרשת בלק, פותחת את החצי הגיאוגרפי השני של ספר במדבר. מכאן ואילך ישראל חונים בערבות מואב, ורק בספר יהושע נשמע על חציית הירדן ועל כניסת ישראל לארץ.

הסיפור הראשון שמתרחש במקום זה הוא אחד מהסיפורים המעודדים ביותר שבספר במדבר.

מלך מואב חבר לקוסם, וביחד חשבו להפיל את ישראל ברשת קללה נוראה. והנה, דווקא מפי הנביא הגוי אנו שומעים שירי הלל לעם ישראל שכדוגמתם קשה למצוא עוד בתורה.

1. בלעם משבח את ישראל

בעל כורחו של בלעם, הוא משבח את ברכת הפריון שישראל זכו לה:

פרק כ"א: (ז) מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל

הוא משבח את הקשר המיוחד שיש לישראל עם ה', המשגיח עליהם תמיד:

(כ"א) ה' א-לוהיו עמו ותרועת מלך בו¹

הוא משבח את ארגון מחנה ישראל במדבר הפרוץ ואת יכולתם לבנות אוהלים ומשכנות ש"פתחיהן אינם מכוונים זה מול זה":

פרק כ"ד: (ה) מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל²,

ועל כל אלו - הוא מוסיף ומהלל באוזני בלק את גבורתם של ישראל במלחמה, את ניצחונם על אויביהם ועוד כהנה וכהנה, עד שבסיום הברכה השלישית כבר יצא מפיו של זה שרצה לקלל ונמצא מברך:

(ט) מברכיך ברוך ואורריך ארוך.

והנה, בעוד הלב מתרחב לשמע דברי הקוסם הנכרי הניצב בראש ההר, עובר הכתוב לתיאור מעשי ישראל במחנה עצמו.

1 בביטוי "ותרועת מלך בו" חבוי משנה הוראה: מחד - תיאור זה מבטא את נוכחות ה' בתוך מחנה ישראל, כאילו ישראל מריעים לכבוד מלכם (כפירוש רב"ט), אך במקביל - ביטוי זה יכול להתפרש גם מלשון רעות וידידות, כלומר: "ידידות ה' (=המלך) מצויה בישראל" (כפירוש רס"ג ורש"י במקום).

2 גם בברכה זו, בביטוי "כאהלים נטע ה' ", חבוי משנה הוראה. על פי ההקשר, ניכר שהכוונה לעץ הקרוי "אהל", ולו בשל התקבולת: "כארוזים עלי מים" (וכך אמנם פירשו כאן רוב הראשונים). מאידך, מאחר שביטוי זה נזכר מייד אחרי "מה טובו אוהליך יעקב" - ייתכן שהאהלים שנטע ה' רומזים גם לאוהלי ישראל שבהם הם שוכנים.

גם הפעילות האנושית כנגד העונש הדומה מוגדרת בשני הסיפורים כ'כפרה':

"אולי **אכפרה** בעד חטאתכם" (שמות ל"ב, ל);
"**ויכפר** על בני ישראל" (כ"ה, יג).

ה. למעשה, גם שכר דומה ניתן ל'בעלי החרב' בשני הסיפורים. בעקבות הענשת עובדי העגל על ידי שבת לוי, הם זכו למינוי הקשור לתחום המשכן ועבודת הקודש:

9. שכר דומה ל'בעלי החרב'

"מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו, ולתת עליכם היום ברכה"⁴ (שמות ל"ב, כט).

במקביל, גם פינחס זכה למינוי הקשור לעבודת המשכן: "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם, תחת אשר קנא לא-לוהיו ויכפר על בני ישראל" (כ"ה, יג).

* * *

העמדת סיפור חטא העגל כרקע לחטא בעל פעור ולמעשה פינחס תורמת - בכמה רבדים שונים - להטמעת כמה משמעויות הרמוזות במעשה בעל פעור.

ראשית, מבחינה היסטורית, יצירת זיקה בין שני הסיפורים משרטטת מסגרת ספרותית טראגית למסע ישראל מהר סיני לערבות מואב.

מסתבר, שבחטא העגל הציפיות הגבוהות מישראל (שבאו לידי ביטוי במעמד הר סיני) התרסקו אל נוכח מצב העם העגום,

והנה - גם בערבות מואב, לאחר שחלפו כמעט ארבעים שנות נדודים, שוב הציפיות מישראל (שהפעם עלו לתודעתנו על ידי בלעם), מתרסקות לנוכח מעשיהם של ישראל.

אולם נראה שציון הזיקה בין חטא העגל לבין בעל פעור משמעותי גם להבנת יחס התורה לדמויות הפועלות (או למצער, לדמויות שלא פעלו) בחטא בעל פעור.

כיוון זה הודגש כבר על ידי חז"ל, בתארום את הדיאלוג שהתרחש בין פינחס למשה, לפני שלקח פינחס את הרומח:

10. סנהדרין פב ע"א

וכתיב וירא פינחס בן אלעזר - מה ראה? אמר רב: ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר לו: 'אחי אבי אבא, לא כך לימדתני בדתך מהר סיני, הבעל את כותית - קנאין פוגעין בו!'

מדוע רב מדגיש שמה לימד את הלכת הקנאים דווקא בירידתו מהר סיני?

נראה, שרב רומז לפעולת משה עם ירידתו מההר ועם ראייתו את העגל.

הקריאה הפשוטה של פסוקים אלו מפרשת אותם כהצטדקות (הנאמרת באוזני בלק) על אי-יכולתו של בלעם לקלל את ישראל.

בלעם מסביר שהנחש אינו עובד על 'יעקב' והקסם אינו פועל על ישראל, כיוון ש"ה' א-לוהיו עמו", או בניסוח של סוף הפסוק: "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל".

עם ישראל אינו זקוק לקוסמים ולמנחשים, מפני שא-לוהיהם השוכן בקרבם יאמר להם 'מה הוא פעל'.

ב. כאנטיזה גמורה לתיאור השלו והמשמח של השראת השכינה בקרב ישראל, העם חוטא בשני הסיפורים בחטא עבודה זרה הקשור בפריצות מינית.

שני החטאים - הקשורים באופן הדוק לתרבות האלילית³ - מוזכרים בשני הסיפורים הללו.

5. הפריצות המינית בהר סיני ובערבות מאב

בחטא העגל: "ויקומו לצחק" (שמות ל"ב, ו),

בחטא בעל פעור - "ויחל העם לזנות אל בנות מואב" (כ"ה, א);

6. העבודה הזרה בהר סיני ובערבות מאב

והעבודה הזרה, הבאה לידי ביטוי בהקרבת קרבנות ובאכילה, מוזכרת אף היא:

בחטא העגל - "ויעלו עולות ויגישו שלמים, וישב העם לאכול ושתו" (שמות ל"ב, ו),

ובחטא בעל פעור: "ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן" (כ"ה, ב).

ג. ממילא, אין זה מפתיע שגם תגובת ה' דומה בשני האירועים הללו, ולשון "חרון אף" מאפיין את שתיהן:

7. "חרון אף" ומגפה

"ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם" (שמות ל"ב, ז);

"ויחר אף ה' בישראל" (כ"ה, ב).

חרון האף בא לידי ביטוי בשני הסיפורים בצורת מגפה:

"ויגף ה' את העם" (שמות ל"ב, לה);

"ויהיו המתים במגפה" (כ"ה, ט).

ד. הזיקה שבין שני הסיפורים בולטת גם מבחינה לשונית, ודי להזכיר בהקשר זה את צו משה לשופטי ישראל:

8. דמיון לשוני

"הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור" (כ"ה, ה),

צו המזכיר מאוד את דברי משה לאנשי שבת לוי לאחר חטא העגל:

"והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו" (שמות ל"ב, כז).

4 ובלשונו של רש"י: "אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום" (שמות ל"ב, כט; והשווה גם לרש"י שמות כ"ח, מא).

3 הדברים אמורים בעיקר ביחס לעבודת הבעל, אליו נצמדו ישראל בחטא בעל פעור.

לאשה, ותלד לו את פנחס, אלה ראשי אבות הלויים למשפחותם, והרי פנחס לבדו היה, וכתוב 'ראשי אבות הלויים'! מכאן, שנדב ואביהוא - מיתת גופם מתו, מיתת נפשם לא מתו... ובשל כך כתוב 'פנחס בן אלעזר בן אהרן'.

על פי דברי הזוהר, נשמותיהם של נדב ואביהוא התגלגלו בפנחס, והוא מהווה תיקון להם⁵.

מה פשר הזיקה המפתיעה הזו בין חטא נדב ואביהוא לבין קנאות פינחס?

הזוהר עצמו ממשיך ומפרש:

13. זוהר ח"ג, נז ע"ב

מה להלן אש זרה, אף כאן אישה זרה

כלומר - ישנו דמיון (לשוני ואולי אף מעבר לכך) בין שני החטאים בשני הסיפורים.

אמנם, עלינו לשאול:

האם זיקה זו עולה מתוך הפסוקים עצמם?

כיצד היא תורמת להבנת משמעות חטא בעל פעור וקנאות פינחס?

דומה, שהמודל הבסיסי, שעליו כבר עמדנו, אמנם מתקיים גם בתיאור היום השמיני למילואים:

התגלות השכינה היא נושא בולט במאורעות היום השמיני, כמו במעמד הר סיני ובברכותיו של בלעם.

הדבר בולט בדברי משה לעם על קרבנות היום:

14. ויקרא ט', ו

זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'.

היום השמיני היה היום הראשון שבו נכנסה השכינה 'לגור' בבית החדש שבנו לה בני ישראל, ויש חשיבות מרובה לכך שכל העם יראה שה' אמנם חפץ להשרות את שכנתו בתוכם.

ואכן, לאחר הקרבת קרבנות היום השמיני אנו קוראים על גילוי שכינה המוני:

15. ויקרא י', כג-כד

וירא כבוד ה' אל כל העם: ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים, וירא כל העם וירגו ויפלו על פניהם.

והנה, מייד אחרי ובסמוך לתיאור ההתגלות ולתיאור שמחת העם, חוטאים נדב ואביהוא.

גם כאן - כמו בחטא העגל ובבעל פעור - מידת הדין האלוקית פורצת למציאות והורגת את החוטאים.

שם, ללא ציווי אלוקי, אסף משה את שבט לוי (שנעתרו לקריאה "מי לה' אלי"), והרג את הנצמדים לעגל;

שם, בקנאות משה לה', הוא ציווה את בני שבטו שייקחו "איש חרבו", ויהרגו את כל 'המצחקים' עם נשים.

כעת, "ראה פינחס מעשה ונזכר הלכה", או בלשון אחר:

פינחס הפנים את מה שלמד אותו מורו משה ברדתו מהר סיני, ולנוכח היצמדות ישראל לבעל פעור - פרצה מלבו קנאותו לה', לקח "רומח בידו" והרג את זמרי בן סלוא שהלך לצחק עם כזבי בת צור.

זיקה זו מפורשת גם בדברי רש"י, ונשמעת כביקורת על משה:

11. רש"י כ"ה, ו

והמה ב'כים - נתעלמה ממנו [ממשה] הלכה, געו כולם בבכייה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא, שנאמר 'ויטחן עד אשר דק', וכאן רפו ידיו.

הזיקה בין שתי הפרשיות מעלה ביקורת על אי-תפקודו של משה:

לאחר חטא העגל פעל משה באופן תקיף נגד החוטאים, והנה כאן - הוא אינו פועל מעצמו כלל, ורק אחרי צו ה' (כ"ה, ד) הוא אוסף את שופטי העם ודורש להרוג את "הנצמדים לבעל פעור". (ציווי שלא בוצע!!!)

בסיפור זה, פינחס ממלא את תפקידו של משה:

הוא 'נכנס לנעליו', ובמידת הקנאה, ללא צו מפורש, הורג 'נשיא שבט בישראל'.

השוואת מעשה נדב ואביהוא למעשה פנחס

כשם שהעמדת חטא העגל כרקע לסיפור בעל פעור רומזת לביקורת על משה ולשבח פינחס, כך ישנו סיפור נוסף, שייטכן שהתורה רומזת שיש לראות גם אותו כרקע לסיפורנו, וגם דרכו עולה שבח מיוחד לפינחס ורמיזה לגבולות הקנאות.

סיפור רקע זה עולה מתוך דברי הזוהר לפרשת אחרי מות, בעניין מיתת נדב ואביהוא:

12. זוהר לפרשת אחרי מות

לא כשאר בני עלמא, אף על גב דלא אנסיבו, דהא אלין לא מיתו אלא מיתת גרמיהון, אבל מיתת נפשהון לא מיתו. מנא לן? דכתיב: 'לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה, ותלד לו את פנחס, אלה ראשי אבות הלויים למשפחותם', 'אלה' - והא פנחס בלחודו הוה, וכתוב 'ראשי אבות הלויים'! בגין כך, מיתת גרמיהון מיתו, מיתת נפשהון לא מיתו... ובגין כך כתיב 'פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן'.

[תרגום]: לא (מתו נדב ואביהוא) כשאר בני העולם, אע"פ שלא נשאו אישה, כי אלו לא מתו אלא מיתת גופם, אבל מיתת נפשם לא מתו. מניין? שכתוב: 'לקח לו מבנות פוטיאל לו

5 הרעיון מפותח עוד הרבה בזוהר לפרשת פינחס (ח"ג, ר"ז ע"א), שם ישנה גם התמודדות עם השאלה כיצד יכול פינחס להיות גלגול נשמות של נדב ואביהוא, והרי הוא כבר נולד בשעה שנדב ואביהוא מתו ("אבל פנחס בעלמא הוה").

ג. שני הסיפורים עוסקים בכוהנים שחרגו מהסמכות שניתנה להם ופעלו על דעת עצמם.

בשני המקרים התורה מדגישה כי מדובר בזרע אהרן - הדמות עולה על הבמה כשתואר 'הכהן' מלווה אותה.

18. זרע אהרן

את נדב ואביהוא התורה מציגה:

"ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא" (ויקרא י', א),

ופינחס עולה על הבמה ברשימת ייחוס ארוכה המגיעה עד אהרן:

"וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן" (כ"ה, ז).

ד. יש גם דמיון בלשון שתי הפרשיות.

19. דמיון בלשון

מעשה נדב ואביהוא מתואר כלקיחת דבר מה ופעולה אתו: "ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו" (ויקרא י', א),

וכך אף מתוארת פעולתו של פינחס:

"ויקח רמח בידו" (כ"ה, ז).

הזוהר כותב שמעשה פינחס מהווה תיקון לחטא נדב ואביהוא.

ואמנם, הזיקה שבין הסיפורים מתבססת על הנושא המרכזי המשותף לשניהם:

קנאות הכהן לשם ה'.

חטא נדב ואביהו

בכדי להבין את חטא נדב ואביהו (כדי שממנו נלמד על גבולות הקנאות), נחזור לפרשת שמיני.

בפרשת שמיני אנו קוראים על אחד מרגעי השיא שחוו ישראל בתהליך כינונם כעם ה'.

לאחר שבעה ימים בהם הלכו והתחנכו הכהנים לעבודתם במשכן, הגיע היום השמיני בו קידש אותם משה.

בתחילת הפרשה אנו קוראים:

20. ויקרא ט'

(א) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל.

רשימת אנשים זו מוכרת לנו ממאורע אחר, חגיגי אף יותר מהיום הנידון, מהברית שכרתו ישראל עם ה' בסיני ("ברית האגנות" - שמות כ"ד).

גם שם קראנו:

21. שמות כ"ד

(א) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן, נדב ואביהו (בני אהרן) ושבעים מזקני ישראל.

(ט) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל:

כפי שנראה בהמשך, היום השמיני בו אנו עוסקים מהווה המשך ישיר למעמד הר סיני, ועל כן הודגשו אהרן ובניו כבר במעמד בסיני, שהרי הכהנים, ובעיקר אהרן ושני בניו - נדב ואביהו, הינם גיבורי היום השמיני, כפי שנראה בהמשך.

מעבר לדמיון במבנה הבסיסי, נדמה כי דברי הזוהר נשענים על כמה מוטיבים משותפים היוצרים זיקה בין שתי הפרשיות:

א. בשני הסיפורים, כל העדה מצויה מסביב לאוהל מועד, בשעה שהחוטאים (המצויים כנראה ברחבת אוהל מועד) נהרגים.

16. הפומביות ביום השמיני ובמעשה זמרי

ביום השמיני הדבר ברור, שהרי בני ישראל ניצבו פתח אוהל מועד וזכו שם להתגלות שכינה:

"ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'" (ויקרא ט', ה),

אך גם לקיחת זמרי את המדיינית נעשתה לעיני כל העדה פתח אוהל מועד, כפי שמפורש בפסוק:

"והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדיינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, והמה בכים פתח אוהל מועד" (כ"ה, ו).⁶

הפומביות שבשני האירועים נוטלת תפקיד חשוב בשניהם.⁷

ב. הפועל שנקשר למעשה החטא בשני המקרים הוא 'להקריב'.

17. ה"הקריבה" ביום השמיני ובמעשה זמרי

כך נאמר לגבי נדב ואביהוא:

"ויקריבו לפני ה' איש זרה" (ויקרא י', א),

ובאופן דומה, גם אם מפתיע, מתואר חטאו של זמרי:

"ויקרב אל אחיו את המדיינית" (כ"ה, ו).

(כזכור, הזוהר משווה גם בין שני החלקים השניים של הפסוק: 'איש זרה' אל מול 'אישה זרה').

בעוד שני המוטיבים שנזכרו יוצרים זיקה בין שני החוטאים (בין נדב ואביהוא לבין זמרי בן סלוא),

הרי שהזיקה המתבקשת יותר, זו העולה באופן אינטואיטיבי בתודעתנו, היא בין הכהנים שבשני הסיפורים:

בין נדב ואביהוא לבין פינחס.

ואכן, לזיקה זו ציין הזוהר באומרו שנפשות נדב ואביהוא התגלגלו בפינחס.

גם בהקשר זה, ההשוואה היא עניינית ולשונית כאחד:

6 מיקום החטא של נדב ואביהוא נתון במחלוקת. לצורך ההשוואה האמורה, ברצוני להזכיר את שיטת רשב"ם, שנדב ואביהוא הקריבו את האש הזרה בתוך אוהל מועד, ושם שרפה אותם אש ה'. גם מיקומו של מעשה זמרי לא ברור (מהי "הקריבה" הנזכרת), ולענייננו אזכיר את אחד הפירושים, הרווח בין החדשים - שהכוונה למבנה מקורה שהיה סביב המשכן והיה קשור אליו.

7 כפי שהדגישו כמה ראשונים בפרשם את הפסוק "בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד" (ויקרא י', ג).

בכל אופן, המאורע החגיגי מגיע לשיאו עת ניגלה ה' על המזבח, ולפתע מתרחשת טרגדיה נוראה: שני בני אהרן - נדב ואביהו - קרבים ומקטירים קטורת, וכתוצאה מכך הם מתים.

מתוך השוואת הפסוקים אף נראה כי אותה אש עצמה שאכלה את הקורבנות שעל המזבח אכלה והמיתה אף את שני בני אהרן נדב ואביהו (כך מסיק הרשב"ם במקום).

כלומר אש שמאפיינת את התגלות ה' על המזבח שרפה את נדב ואביהו:

22. ויקרא ט' - י'

"ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים..." (ט', כד)
"ותצא אש מלפני ה' ותאכל אתם וימתו לפני ה'" (י', ב).

ננסה להבין את משמעותו של היום השמיני, ומתוך כך אף את חטא נדב ואביהו ועונשם הקשה.

הרשב"ם במקום (והחזקוני בעקבותיו) מעלה פירוש הממוקד בהקטרת הקטורת של נדב ואביהו.

לדעתו, לפני שירדה אש מן השמים, הביאו בני אהרן את האש שלהם, וזהו חטאם מפני שבאותו יום היתה חשיבות מיוחדת לקדש את שם ה' ביציאת אש מן השמים המגיעה אל המזבח ואוכלת את קורבנות עם ישראל שהגישו לפני ה'.

הרשב"ם מתעלם מעניין הקטורת המודגש בפסוק, ומתמקד בעצם העלאת האש האנושית לפני שהאש האלוהית ירדה מן השמים.

הרב יונתן גרוסמן הולך בכיוונו של הרשב"ם, הרואה את העלאת האש של בני אהרן כסיבה לשריפתם, ומנסה להסביר אף את הקטורת המודגשת בפסוק:

23. ויקרא י' א'

ויקחו בני אהרן, נדב ואביהו, איש מחתתו, ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת, ויקריבו לפני ה'.

לשם הבנת הבעיה שבהקטרת הקטורת ביום השמיני, עלינו להבין תחילה את מטרת יום זה ותפקידו המיוחד בחנוכת המשכן ועבודת הכהנים.

כפי שראינו לעיל, בקריאה פשוטה של הפסוקים נראה כי משה מדגיש בתחילת הפרשה את תפקידו המיוחד של יום זה:

"ואל בני ישראל תדבר לאמר: קחו שעיר עזים לחטאת, ועגל וכבש בני שנה תמימים לעלה, ושור ואיל לשלמים לזבח לפני ה', ומנחה בלולה בשמן, כי היום ה' נראה אליכם" (ט', ג-ד).

על פי דברי משה, ייחודו של היום הוא, שה' מתכוון להראות בו לפני עם ישראל.

כך גם בהמשך יאמר זה משה כמטרת היום אליו כל ההכנות שואפות: "ויאמר משה: זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, וירא אליכם כבוד ה'" (שם, פס' ו).

משה מדגיש בדבריו כי ביום זה, בו חונכים את המשכן ומתחילים לעבוד בו, מבקש ה' להראות לפני כל עם ישראל.

הפעם הקודמת בה נראה ה' לעיני כל ישראל היה במעמד הברית שכרתו ישראל עם ה' בסיני (שהזכרנוה מקודם לכן, באיזכור גיבורי הספור).

שם כתוב:

24. שמות כ"ד, י-יז

"וימראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל".

קשר זה אינו דבר שבמקרה, בעיקר על רקע דברי הרמב"ן, כי המשכן הינו המשך התגלות ה' כפי שהיתה בהר סיני.

את אותה ההתגלות שהיתה בהר סיני באופן חד פעמי, מבקש המשכן להמשיך עם ישראל לכל אורך שנות נדודיהם במדבר:

25. רמב"ן לשמות כ"ה, א

"יסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר, וכמו שנאמר שם: 'וישכן כבוד ה' על הר סיני', וכתוב: 'הן הראנו ה' א-להינו את כבודו ואת גדלו', כן כתוב במשכן: 'וכבוד ה' מלא את המשכן'... והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני. ובבא משה, היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני, וכמו שאמר במתן תורה: 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה', כך במשכן כתיב: 'וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו'."

כל כולו של המשכן הוא מקום ובית לשכינה המבקשת לדור בקרב בני ישראל - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

השכינה שירדה בהר סיני וכרתה ברית עם ישראל, אינה חוזרת למקום שבתה בעליונים, אלא נשארת דרך קבע לדור עם ישראל.

ממילא, היום השמיני בו עתיד ה' להשרות את שכינתו במשכן, להכנס לביתו החדש שהכינו למענו עם ישראל, הינו המשך ישיר של מעמד הר סיני, של השראת השכינה הראשונה, החד פעמית.

(כפי שהזכרנו, גיבורי שני המאורעות הם משה, אהרן, נדב ואביהו (ממשיכי אהרן).

בהר סיני משה מקבל את התורה וכורת בפועל את הברית שבין ה' לישראל, ואהרן ובניו הכהנים, זוכים למעמד מיוחד כבר בסיני ועולים עם משה ההרה, באשר הם עתידים להמשיך ולאפשר את השראת השכינה במשכן).

לאור זאת, אומר הרב גרוסמן, יש לבחון את פעולתם של נדב ואביהו ביום "ראיית שכינה" זה.

במעמד הקודם, בהר סיני, עלו נדב ואביהו ביחד עם משה (עד לשלב מסוים) על הר סיני.

הם התנתקו מהעם, והזכרנו כי הצורך בכך הוא, שהם ככהנים, עתידים להמשיך את מעמד הר סיני במשכן.

אם נחזור לפסוקים הדנים בראיית כבוד ה' בסיני, ניווכח כי ישנם שני ציבורים שונים הזוכים להתגלות שכינה.

תחילה הכתוב מתמקד במיוחדים שעלו בהר:

26. שמות כ"ד, א-יא

"ואל משה אמר: עלה אל ה' אתה ואהרן, נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל... ויעל משה ואהרן ונדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל, ויראו את א-להי ישראל... ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, ויחזו את הא-להים".

עד כאן, מתמקד הכתוב באצולת העם, שהחלו לעלות עם משה. הם זוכים ורואים את השכינה.

אמנם בקרובים לי, אומר ה', אני נקדש, הכהנים שזכו להיות קרובים לה' מקדישים אותנו, אולם "על פני כל העם אכבד" (אתגלה).

[בכל הפרשה מופיעה לשון כבוד בתור התגלות כבוד ה', וכך אף כאן, על פני כל העם (ולא רק על פני הקרובים אל ה'), יראה כבוד ה'].

נדב ואביו באו לעבוד את ה' במשכן בתפיסה אליטיסטית הנותנת לכהנים מעמד מיוחד, ואל לא לאדם הפשוט לנסות ולהתקרב יתר על המידה לה'.

הקב"ה מבקש להשרות את שכינתו באופן אחר. על פני כל העם - גדולים כקטנים, כהנים כישראלים - אכבד.

על גאווה ועל ניסיונם ליצור אליטה רוחנית שרק הם ושכמותם שותפים בה, הם שילמו בחייהם.

ביקש לו הקב"ה כוהנים אחרים, כדוגמת אהרן אביהם, שהסכים לרוץ עם מחתה שעליה קטורת לתוך מגיפה ההולכת ופוגעת בקרבים אליה כדי להציל את עם ה' השרוי בסכנה (י"ז, יב).

קנאות נדב ואביו מול קנאות פנחס

כאן, נראה, אנו מגיעים לחלוקה העקרונית שבין קנאות נדב ואביו לבין קנאות פנחס.

הרב גרוסמן טוען כי:

נדב ואביו ביקשו במעשה קנאותם לשמר את מעמד המיוחד ואת כבודם.

כלומר, הם "נוגעים" בדבר;

הם בעלי אינטרס אישי!

קשה לומר שקנאותם נעשתה לשם ה', וקיים יותר מחשש לכך שמעשיהם לא באו אלא לשם עצמם, גם אם באצטלה של רצון לשמור על כבוד קונם.

קנאים כדוגמתם היו לאורך כל הדורות: מטיפי מוסר לאחרים, שרוממות שם ה' בגרונום ודאגה עמוקה ונוקבת לכבודם האישי במעשיהם...

בניגוד גמור לכך, פינחס במעשהו מסכן את כל היקר לו. מאחר והחוטא שנגדו הוא יוצא הוא נשיא שבט בישראל, ומאחר ומשה - שהוכיח כבר (בעגל) שכשיש צורך במעשה קנאות הוא פועל בהתאם - אינו פועל כאן, הרי שנקל יהיה לבנות כתב תביעה מרשים נגד פינחס, נגד קיצוניותו הנערית שאינה יודעת להקשיב וללמוד מהעולם הבוגר והמחושב.

למרות כל זאת, פינחס פועל.

רק מספר פסוקים אחר כך אנו שומעים כי גם העם כולו זכה לראיית השכינה, אך בזמן שנדב ואביו מנותקים מהעם: "ומראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל" (פס' יז). - מקור 24 - .

בהחלט ייתכן שנדב ואביו אינם יודעים כי כל העם זוכה להתגלות שכינה זו, והם סבורים כי רק הם זכו לכבוד מעין זה, באשר הם הכהנים.

אותה אש שראו ישראל בהר סיני ("ומראה כבוד ה' כאש אכלת"), יורדת ביום השמיני על המזבח, וזוהי ההתגלות המיוחדת ביום זה.

שוב העם רואה את השכינה המתגלה, ואף התגובה המרוממת לא מהססת לבוא: "וירא כל העם, וירנו ויפלו על פניהם" (ט', כד).

אולם, ברגע זה נוטלים נדב ואביו את מחתותם ומעלים בה קטורת ומקריבים אותה לפני ה'.

על תפקיד הקטורת עמדנו בשיעורנו לפרשת תצוה. שם הראנו, כי בסמוך להתגלות ה' (בדרך כלל באש) יש צורך בכיסוי, אשר מונע מן האדם מפגש ישיר עם כבוד ה' (כך ביום הכפורים:

27. ויקרא ט"ז ב')

"כי בענן (הקטורת) אראה על הכפרת" ויעוד במקומות רבים).

נראה כי אף כאן זהו תפקיד הקטורת.

נדב ואביו חוששים מפני מפגש ישיר של העם עם ה'.

אם השכינה נגלית ואש יורדת על המזבח מהשמים, יש להקטיר במהירות קטורת אשת תסוכך על הגילוי.

אמנם היום השמיני הינו המשך של מעמד הר סיני, אך נדב ואביו סבורים כי רק לאליטה הרוחנית שבעם מתגלה ה' (כלומר לכהנים הקרובים אליו), והעם הפשוט אינו ראוי למפגש ישיר שכזה.

אולם, ביום מיוחד זה, אין הכלל של כיסוי וגילוי תקף.

כשם שבמעמד ברית סיני כל העם חזה באלוהיו (ואולי כאמור נדב ואביו אינם יודעים כי כך היה אך בסיני), כך גם ביום השמיני כל העם זוכה ורואה בהתגלות השכינה.

אותה אש ה' שיצאה ואכלה את הקורבנות מעל המזבח, המשיכה ואכלה את הכהנים שביקשו לכסותה ולהסתירה מעין המון העם.

כשיבוא משה מאוחר יותר ויסביר לאהרן את אשר אירע, הוא יאמר:

28. ויקרא י' ג,

הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד.

נראה כי משפט זה מתפרש כהצעתנו - הוא אשר דבר ה' לעשות ביום זה.

מהו אותו דבר?

"בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד".

לא מפני שהכריע שיכולה לצמוח לו מהמעשה תועלת למרות הסיכון שבדבר, אלא אדרבה!

ידע פינחס שהוא עומד לאבד את כבודו בעיני הסובבים - וייתכן שאף את חייו (אם ידונוהו כרוצח) - אך אף על פי כן, חילול השם שבמעשה זמרי לא איפשר לו שלא לפעול.

הפער שבין קנאות נדב ואביהוא לבין קנאות פינחס דק כחוט השערה.

דומה לעיתים, שאדם אינו יכול להעיד על עצמו אם הוא פועל באמת ובתמים לשם ה', תוך ניגוד לאינטרס האישי שלו, או שמא הוא פועל לשם ה' אולם מבקש גם להרוויח דבר מה מפעולתו.

בהקשר זה, מקבל מדרש חז"ל - המבקש להסביר את חוסר פעולתו של משה נוכח חטא זמרי - משמעות חדשה:

29. שמות-רבה ל"ג, ה

"ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה - שהיה מקיש דברים כנגדו [זמרי כנגד משה]. אמר לו: משה - זו אסורה או מותרת? אמר לו: אסורה היא לך. אמר לו זמרי: אתה הוא הנאמן של תורה שהקב"ה מתגאה בך ואומר 'לא כן עבדי משה', שאתה אומר אסורה זו?! אף אשתך שנטלת - אסורה היא לך. זו מדינית - וזו מדינית; זו גדולה בת אבות - ואשתך בת כומר".

המדרש הופך את חטא זמרי לעקיצה אישית שלו כנגד משה⁸. בכך הופך משה לבעל אינטרס, ומעתה אם יפעל - ישנו חשש שלא רק לשם קדושת השם הוא פועל, אלא אף לשם עצמו.

ממילא, לא משה יפעל במקרה זה, כי אם פינחס, שבמעשהו יעצור את חרון אפו של ה'.

8 והשוו למדרש תנחומא לפרשת בלק, האומר שבשל טענה זו של זמרי "נתעלמה ממשה הלכה".